ANALELE UNIVERSITĂȚII DE VEST DIN TIMIȘOARA · SERIA ȘTIINȚE FILOLOGICE
Nr. 63/1 · 2025 · pp. 75–90

Lexic de origine latino-romanică în *Tabellae I, VIII, X, XI* și *XII* din *Fundamenta grammatices* a lui Ion Budai-Deleanu

George Bogdan ȚÂRA

Universitatea de Vest din Timișoara
bogdan.tara@e-uvt.ro · https://orcid.org/0000-0001-9812-085X
DOI: https://doi.org/10.35923/AUTFil.63-1.07

Vocabulary of Latin-Romance Origin in *Tabellae I, VIII, X, XI* and *XII* of Ion Budai-Deleanu's *Fundamenta grammatices*

Although it had a more limited impact in its time, having remained in manuscript form, the linguistic work of Ion Budai-Deleanu encompasses both his views on the origins and development of the Romanian language, and his understanding of the relationship between Romanian and the modern languages with which it came into contact. Despite not receiving widespread recognition at the time, Ion Budai-Deleanu's linguistic work presents the author's views on the origins and evolution of the Romanian language, as well as its relationships with modern languages with which it has been in contact. The *Tabellae I–XIII*, appended to the grammar *Fundamenta grammatices linguae romaenicae seu ita dictae valachicae, usui tam domesticorum, quam extraneorum accomodata* (1812), contain a corpus compiled by the author according to an original method, whereby words belonging to the core lexical stock are classified etymologically or comparatively in relation to Latin; Romance languages (Italian, French, and Spanish); as well as Slavic, Greek, German, Hungarian, and Albanian.

Keywords: diachrony; Latin-Romance vocabulary; etymology; synonymy; I. Budai-Deleanu

1. Ion Budai-Deleanu – perspectiva diacronică

1.1. Pentru Ion Budai-Deleanu, viziunea diacronică asupra limbii are la bază ideea originii latine a românei și intenția declarată de a arăta „că limba română nu este atât de depărtată de idiomurile originare din Lațiu, cum au socotit unii necunoscători ai ei" (Budai-Deleanu, 2011, p. 541). Prin aceasta, autorul continuă opinia unor istorici „vechi" și „mai noi", privitoare la sursa latină a românei, „nu numai autoritatea lor, dar și însăși structura limbii, examinată mai de aproape" (Budai-Deleanu, 2011, p. 541) formându-i această convingere.

Totodată, I. Budai-Deleanu e interesat de explicarea varietății și succesiunii influențelor care au „alterat" latina, făcând-o să evolueze în română. În general, filologul ardelean spune ceea ce lingvistica istorică românească avea să confirme ulterior. Pe de o parte, limba „romană" (limba latină care a stat și la baza francezei și a limbii italiene) „a fost alterată în Dacia prin vorbirea dacilor, a goților, a gepizilor, a slavilor și, în parte a hunilor" (Budai-Deleanu, 2011, p. 543).

© 2025 George Bogdan Țâra. Articol publicat în acces deschis sub licența CC BY 4.0.

Pe de altă parte, limba română, anume cea care „s-a transformat din romană în română", mai târziu, „numai după adoptarea literelor chirilice și după traducerea din limba slavonă și greacă a cărților religioase s-a amestecat în mai mare măsură cu slava" (Budai-Deleanu, 2011, p. 545). În sfârșit, prin venirea unor „străini și greci din Constantinopol", în română au intrat cuvinte grecești și turcești, în ciuda faptului că limba le păstrase pe cele „curate strămoșești" (Budai-Deleanu, 2011, p. 545). Astfel, pe lângă vechimea împrumuturilor în romană și română, Ion Budai-Deleanu aduce în discuție și necesitatea acestora, având în vedere existența sinonimelor păstrate din latină.

Rod al acestei viziuni complexe, activitatea lexicografică a lui I. Budai-Deleanu o depășește pe cea a „comilitonilor săi", Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior, prin faptul că este „deschis spre ideea europeană" (Chindriș și Iacob, 2012, p. 11). Într-un studiu amplu dedicat cărturarului ardelean, pe care îl consideră o adevărată „enigmă", Ioan Chindriș și Niculina Iacob observă aspectul prin care acesta îi depășește, completându-i, pe ceilalți reprezentanți ai Școlii Ardelene:

> „Dacă Samuil Micu are în vizor același impuls strict identitar, prin alăturarea cuvintelor românești de cele latine, spre comparare și concluzie apriorică, Budai-Deleanu depășește această fază primară, intenționând echivalarea cuvintelor românești și cu cele ale altor limbi de cultură din vremea sa, «elinească, italienească, franțozască și nemțască»." (Chindriș și Iacob, 2012, p. 12)[1].

Considerăm că exemplul cel mai just pentru afirmațiile de mai sus se găsește în cele XIII *Tabellae* alcătuite de Ion Budai-Deleanu, într-un demers lexicografic comparativ și etimologic, absolut original pentru gândirea lingvistică din vremea sa.

1.2. În analiza dedicată exclusiv lucrărilor lingvistice ale lui I. Budai-Deleanu, Ion Gheție[2] sublinia legătura dintre interesul învățatului ardelean pentru „cercetarea etimologică" și „latinismul său declarat", care „îl îndemna să facă o deosebire categorică între cuvintele de origine latină și cele provenite din alte limbi" (Gheție, 1966, p. 43). Având în vedere faptul că lexicul limbii latine și gramatica ei au constituit primul model pentru normarea și modernizarea românei, latinismul primei generații de filologi români, Școala Ardeleană, este pe deplin justificat din punct de vedere strict lingvistic. La începutul secolului al XIX-lea, delimitarea straturilor etimologice ale românei conducea inevitabil la aflarea etimoanelor latinești ale cuvintelor de bază din limbă și la comparația cu alte limbi romanice evoluate (în special italiana și franceza). Spre deosebire însă de ceilalți corifei ai Școlii Ardelene, I. Budai-Deleanu propune o viziune mai complexă a relațiilor ce se pot stabili între lexicul românesc al vremii sale cu latina din epoci diferite și cu o seamă de limbi moderne. Perspectiva este una dublă: etimologică, privitoare la cuvintele provenite din latină, slavă, greacă, germană și una comparativă, privitoare la cuvintele pe care româna le avea sau nu în comun cu italiana, franceza, spaniola (prin comparație cu latina), maghiara și albaneza.

---

[1] Afirmația poate fi nuanțată în ceea ce privește regulile gramaticale (în special ortografice) stabilite de Samuil Micu în *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (1780), unde justificarea acestora se face frecvent nu numai prin comparație cu latina, ci și cu alte limbi moderne (franceză, italiană, germană, maghiară).

[2] Ion Gheție, *Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu* (1966).

Realizată sub forma unor tabele cu dimensiuni inegale, care nu se vor exhaustive[3], această viziune a lexicului românesc a fost considerată importantă de către autor, de vreme ce a considerat necesar să atașeze aceste liste atât la gramatica sa scrisă în limba latină, *Fundamenta grammatices linguae romaenicae seu ita dictae valachicae, usui tam domesticorum, quam extraneorum accomodata*, 1812, cât și la *Introducerea* în opera sa lexicografică, *Lexiconul românesc nemțesc*, 1818. Ion Gheție observă că „o serie de tabele etimologice, și anume cea mai completă, se găsește anexată la *Fundamenta*" (Gheție, 1966, p. 42). Deși rămase în manuscris, asemenea întregii contribuții lingvistice a lui Ion Budai-Deleanu, aceste tabele sunt importante pentru lingvistica românească, deoarece

> „în aceste liste, ca și în partea a treia a *Introducerii* la *Lexicon* și în tabelele care sunt o anexă a ei, cercetarea descoperă cea dintâi analiză etimologică a structurii gramaticale și a lexicului limbii române" (Gheție, 1966, p. 42).

În egală măsură, categoriile pe baza cărora sunt întocmite tabelele și materialul lexical pe care îl conțin sunt interesante pentru varietatea vocabularului românesc, la începutul secolului al XIX-lea, în raport cu latina și cu alte limbi moderne, dar și ca model de dezvoltare și modernizare a lui pe baze, în primul rând, latino-romanice.

Permanenta explicare a sensurilor cuvintelor românești prin echivalentele (corespondentele) lor latinești este cea mai potrivită metodă în lipsa oricărui tip de dicționar românesc și un mijloc de a le face accesibile nu numai cititorului român școlit, ci și celui străin. Faptul că doar într-o parte din cazuri cuvântul latin coincide cu etimonul celui românesc înlătură bănuiala că autorul ar fi fost interesat exclusiv de dovedirea originii latine a cuvântului, forțând, astfel, echivalarea lui cu etimonul. Dimpotrivă, ceea ce se urmărește este redarea valorii semantice precise a cuvântului românesc, prin aceasta punându-se implicit în evidență evoluția sensului față de latina clasică.

Aflarea și afirmarea originii latine a unui număr cât mai mare de cuvinte românești este, în contextul efortului de normare a românei, un motiv de mândrie datorată descendenței nobile, dar și un model sigur, bazat pe principiul etimologic, de grafie cu litere latine, în ciuda „coruperii" lexicului românesc față de limba sursă. Desigur, interesul pentru găsirea unui etimon latin a dat naștere unor erori și chiar unor „discriminări" (v. Gheție, 1966, p. 43) față de limbile neromanice, din care s-au făcut împrumuturi în română, însă, având în vedere direcția de dezvoltare viitoare a limbii, atitudinea lui Ion Budai-Deleanu este una corectă și realistă. Argumentul care prevalează este cel al lingvistului, nu al puristului: răspândirea și primirea cuvintelor străine „la tot neamul" înseamnă pentru autor că „nu să pot privi mai mult ca streine, ce cu adevărat românești" (Budai-Deleanu apud Gheție, 1966, p. 44). Ion Gheție consideră că:

> „Mărturisirea aceasta face ca Budai-Deleanu să fie, alături de Iorgovici, singurul scriitor al Școlii Ardelene care afirmă direct lipsa unei deosebiri între cuvintele de origine latină și cele „străine", chiar dacă se referă numai la cele mai generale dintre ele, deci la cele mai importante" (Gheție, 1966, p. 44).

Afirmația de mai sus poate fi extinsă atât la gramaticile scrise în limba latină de filologii ardeleni, cât, mai ales, la selecția lexicală pe care o fac aceștia în celebrul *Lexicon românesc-latinesc-unguresc-nemțesc*, publicat la Buda, în 1825.

---

[3] Unele dintre ele se termină cu *etc.* sau *et alia plura.*

2. *Tabella I*: *Vocabula Slavica apud Valachos civitate donata* [*Cuvinte slave care au primit drept de cetățenie la români*]

Primul tabel alcătuit de Ion Budai-Deleanu trebuie înțeles în contextul viziunii autorului asupra ponderii și rolului cuvintelor străine (nelatine) intrate în limba română. Exprimată în prefața gramaticii, această viziune cuprinde afirmații discutabile, care surprind, la prima vedere, prin siguranța cu care sunt formulate: „[...] cele o sută și ceva[4] de cuvinte pe care românii le-au primit în limba lor, de nevoie, în timpul îndelungatei lor conviețuiri cu alte neamuri [...]" (Budai-Deleanu, 2011, p. 544). Fără să poată pune la îndoială originea latină a românei, aceste „puține cuvinte care sunt întrebuințate ici și colo de valahi nu constituie, neîndoios, nici a suta parte a rădăcinilor acestei limbi" (Budai-Deleanu, 2011, p. 545). Afirmația e întărită și de constatarea autorului cu privire la importanța acestora, din prefața *Lexiconului românesc-nemțesc* (1818): „numărând cu de-amăruntul, abia se află cincizăci dintr-însele care nu pot să lipsască din limbă." (Budai-Deleanu, 2011, p. 710). Desigur, se face referire la fondul lexical principal, adică la acele cuvinte considerate „de trebuință" în limba română. Remarcând „mulțimea de cuvinte streine", Ion Budai-Deleanu are convingerea că nu sunt „de acel feliu fără care să nu să poată grăi românește" (Budai-Deleanu, 2011, p. 710). Această concluzie privește mai mult afirmarea originii și spiritului limbii, decât necesitatea înlăturării lor, deoarece ele „slujesc numa spre bogățirea limbii" (Budai-Deleanu, 2011, p. 710).

În *Tabella I*, care cuprinde cel mai voluminos corpus de exemple, autorul pune în evidență atât numărul mare de cuvinte de origine slavă, cât și faptul că aproape jumătate dintre ele au un echivalent românesc de origine latină sau chiar romanică. În privința acestora, Ion Gheție se rezumă la următoarea constatare:

> „E drept că scriitorul condiționa necesitatea lor și în funcție de neexistența unui sinonim de origine latină. Tabelele menționate cuprind, într-adevăr, rubrici în care sunt trecuți termenii sinonimici ai cuvintelor slave examinate. Aceștia sînt însă adeseori tot slavi și nu o dată rubrica rămâne goală." (Gheție, 1966, p. 51).

În ce ne privește, dorim să scoatem în evidență, conform intenției lui I. Budai-Deleanu, tocmai numărul mare al cuvintelor fundamentale de origine latină, existente în română, în paralel cu cele de origine slavă. Dintre cuvintele străine în ansamblu, cele slave sunt considerate de învățatul ardelean „numeroase (*plurima*)[5]", „intrate în uz mai demult (*iam pridem usus recepta*)" și încetățenite (*civitate donata*)", însă „niciunul n-a fost primit dintr-o nevoie stringentă". Prin urmare, ele nu trebuie „păstrate în mod necesar (*necessario retineri debent*)", mai ales că „abia a treia parte dintre acestea n-ar putea să fie înlocuite cu alte cuvinte băștinașe (*domestica*), derivate din limba latină" (v. Budai-Deleanu, 2011, p. 545). Într-o notă adăugată acestor afirmații, autorul reduce numărul cuvintelor de origine slavă, „care nu pot fi exprimate altfel în limba noastră", la „treizeci sau patruzeci" (Budai-Deleanu, 2011, p. 1161). Desigur, statistica, pe care o putem considera „puristă", este contrazisă, cum se va vedea mai jos, chiar de lista cuvintelor selectate de autorul însuși. Totuși, concluzia potrivit căreia „astfel de cuvinte, de al căror ajutor limba se poate

---

[4] „[...] centena et aliquot vocabula [...]".

[5] „Cele mai multe" (trad. n.).

dispensa, chiar dacă ar fi cu miile, n-ar altera originea și natura limbii" (Budai-Deleanu, 2011, p. 545) a rămas la baza lingvisticii istorice românești.

Din cele **233**[6] de cuvinte considerate de origine slavă: **105** au sinonime moștenite din latină, formate în română de la cuvinte moștenite sau împrumutate din limbi romanice.

Pentru **85** de cuvinte, autorul afirmă că nu se pot da echivalente exacte în limba română, deoarece acestea lipsesc:

– „la propriu, nu poate fi zis altfel" (*proprie valachice aliter dici nequit*): *bob*;
– „(cu nume) propriu, Valahii nu îl au" (*proprio carent Valachi*): *basnă*,
– „(cu nume) propriu", nu îl au" (*proprio carent*): *bici*, *brazdă*, *brici*, *ceată*, *ceas*, *cetesc*, *cinste*, *dar*, *drag*, *drojde*, *glie*, *gunoi*, *greblă*, *grămadă*, *gata*, *grijă*, *gânscă*, *gomot*[7], *iesle*, *iubesc*, *crac*, *crai*, *clădesc*, *clei*, *colac*, *coasă*, *copită*, *curvă*, *căiesc*, *croiesc*, *libov*, *lene*, *lacom*, *luncă*, *lobodă*, *lipesc*, *lin*, *lipean*, *milă*, *mită*, *mojic*, *nădejde*, *năpastă*, *năpădesc*, *nevoie*, *noroc*, *oglindă*, *ovăz*, *ostrov*, *opăresc*, *obște*, *pagubă*, *plată*, *părău*, *pelin*, *pecete*, *podoabă*, *poreclă*, *pilă*, *pricină*, *pleavă*, *preten*, *proroc*, *prost*, *plodesc*, *primesc*, *prăjesc*, *proștie*, *pleș* (*pleșug*), *pustiu*, *-e*;
– „nu îl au" (*carent*): *uliță*, *vârv*, *val*, *vină*, *vrajă*, *veac*, *vișină*, *vânslă*, *veste*, *zălog*, *jertvă*, *zori*, *jele*.

În **20** de cazuri, autorul nu face niciun fel de precizare în ceea ce privește echivalentele: *cojoc*, *mir*, *protivnic*, *poveste*, *rană*, *rac*, *roi*, *râvnă*, *sol*, *slab*, *sad*, *stog*, *snop*, *scoabă*, *o sută*, *svat*, *scump*, *treste*, *trup*, *tâmp*.

Doar **23** de echivalente propuse nu sunt de origine latină sau romanică, ci:

– din slavă sau derivate de la cuvinte de origine slavă: *îndrăzneț* (pentru *dârz*), *libov* (pentru *dragoste*), *vrednic* (pentru *destoinic*), *pază* (pentru *strajă*), *umilesc* (pentru *smeresc*), *șeguiesc* (pentru *glumesc*), *sărac* (pentru *biet*), *osteneală* (pentru *muncă*), *împrăștiez* (pentru *răsipesc*), *tulei* (pentru *steblă*), *voios* (pentru *vesel*);
– din maghiară sau derivate de la cuvinte de origine maghiară: *chip* (pentru *obraz*), *cizmă* (pentru *ciobotă*), *betegie*, *beteșug* (pentru *boală*), *sicriu* (pentru *ladă*), *orășel* (pentru *târg*);
– din neogreacă: *stol* (pentru *pâlc*), *stratină* (pentru *blid*), *tămâiez* (pentru *cădesc*), *venetic* (pentru *pribeag*);
– cf. alb.: *moașă* (pentru *babă*), *buză* (pentru *usnă*), *noian* (pentru *prăpaște*).

Considerând doar cele 85 de cuvinte în cazul cărora autorul însuși afirmă că lipsesc echivalentele, dar lăsând deoparte atât cele 20, în dreptul cărora nu se specifică nimic (probabil urmau completări), cât și cele 23, cu echivalent din alte limbi, ne apropiem de o treime din totalul de 233, așa cum afirmase I. Budai-Deleanu[8].

Ponderea sinonimelor de origine latină, romanică sau formate în română din astfel de cuvinte este cu adevărat importantă în *Tabella* dedicată împrumuturilor slave. Din cele 233 de cuvinte considerate de origine slavă, de fapt două sunt moștenite: ***abie*** / lat. *vix, vix tandem* (< lat. *ad vix,* DA/DLR s.v. *abia*), ***cepu***[9] [*cep*] / lat. *obturaculum*[10] (< lat. *cĭppus* „columnă ascuțită, de piatră s. de lemn", v.

---

[6] Patru au variante: *gârbov*/*gârjob*, *pleș*/*plușug*, *tihneală*/*tihnă*, *tâlcuiesc*/*tălmăcesc*.
[7] Anulat de autor.
[8] Vezi supra.
[9] Cu observația autorului: „est potius a lat. *ceppus*" [e, mai curând, din lat *ceppus*, trad. n.].
[10] Derivat de la *obturo* „a astupa" (v. Ernout-Meillet, 1967 s.v. *obturo*).

DA/DLR s.v. *cep*) și unul este format în română din cuvinte moștenite[11]: ***destul*** / lat. *satis* (< *de* + *sătul* (lat. *satullus*) v. DA/DLR s.v. *destul* și *sătul*).

În total, 105 cuvinte au 114 echivalente latino-romanice, deoarece 9 dintre acestea primesc chiar câte două sinonime (*ciudă, duh, cârcă, mlădiță, pălesc, rod, chilav, treaz, destul*).

2.1. Cuvinte sinonime, moștenite din latină:

ademenesco [ademenesc] / lat. *polliceo, seduco* – ***amegesco*** **[amăgesc]** (< lat. **ammagire*, MDA2 s.v. *amăgi*)[12];

blána [blană] / lat. *pellis, pelliceum* – ***pielle*** [**piele**] (< lat. *pellis, -em*, v. DLR s.v. *piele*);

bashna [bahnă] / lat. *uligo*[13] – ***lacum***[14] [**lac**] (< lat. *lacus, -um*, v. DA/DLR s.v. *lac*[1]);

buruyána [buruiană] / lat. *herba* – ***hierba*** [**iarbă**] (< lat. *herba*, v. DA s.v. *iarbă*);

ciuda [ciudă] / lat. *res mira* – ***minùne*** (< lat. **mirio, -onis*, v. DLR s.v. *minune*);

çápu [țap] / lat. *caper* – ***căprior*** (< lat. *capreolus*, v. DA s.v. *căprior*);

dowáda [dovadă] / lat. *probatio, argumentum* – ***aretáre*** [**arătare**] (< lat. **arrectare* (*ad* + **rectare*, din *rectus*), v. DA s.v. *arăta*);

duch [duh] / lat. *spiritus* – ***sufláre*** (< lat. *sufflare*, v. DLR s.v. *sufla*), ***sufletu*** [**suflet**] (< lat. **sufflitus*, v. DLR s.v. *suflet*);

drobu [drob] / lat. *frustum* – ***bucata*** [**bucată**] (< lat. *buccata*, v. DA s.v. *bucată*);

dumbrawa [dumbravă] / lat. *nemus* – ***codru*** (< lat. **quodrum*, v. DA s.v. *codru*);

drugu [drug] / lat. *vectis* – ***parangu*** [**parâng**] (< lat. *phalangae*, v. DLR s.v. *părângă*);

glásu [glas] / lat. *sonus, vox* – ***viersu*** [**viers**] (< lat. *versus*, v. DA s.v. *vers*);

gaerbowu [gârbov] sau *gaerziobu* [gârjob] / lat. *incurvus, gibbosus* – ***strembu*** [**strâmb**] (< lat. pop. *strambus, -a, um*, v. DLR s.v. *strâmb*);

gresiêla [greșeală] / lat. *delictum* – ***pecátu*** [**păcat**] (< lat. *peccatum*, v. DLR s.v. *păcat*);

gadena (vulg.) [gadenă] / lat. *fera* – ***fiêra*** [**fiară**] (< lat. *fĕra, -am*, v. DA s.v. *fiară*);

gollu [gol] / lat. *nudus vel vacuus* – ***desiertu*** [**deșert**] (< lat. *desertus, -a, -um*, v. DLR s.v. *deșert*[1]*, -șartă*);

gonesco [gonesc] / lat. *persequor* – ***alungo*** [**alung**] (< lat. **al-longare*, v. DA s.v. *alunga*);

gaelca [gâlcă] / lat. *tumor glandularis* – ***glindura*** [**ghindură**] (< lat. *glandula, -am*, v. DA s.v. *ghindură*);

ivvesco [ivesc] / lat. *palam facio* – ***descoperio*** [**descopăr**] (< lat. *discooperire*, DLR s.v. *descoperi*);

izvvodesco [izvodesc] / lat. *educo, compono* – ***scoto*** [**scot**] (< lat. **excotere*, v. DLR s.v. *scoate*);

iscusesco [iscusesc] / lat. *experior, probo* – ***cerco*** [**cerc**] (< lat. *circare*, v. DA s.v. *cerca*);

---

[11] În această categorie ar putea fi inclus și ***paravu*** [părău] (cf. alb. *përrua*, rom. *râu*) (v. DA/DLR s.v. *pîrîu*).

[12] Cf. din grec *μαγεύω* (v. DA/DLR s.v. *amăgi*).

[13] Cu sensul „umezeală, umiditate”.

[14] Adăugat ulterior (vezi Budai-Deleanu, 1970, p. 100).

ispitesco [ispitesc] / lat. *exploro* – ***cercetézo*** [**cercetez**] (< lat. *circitare*, v. DA s.v. *cerceta*);

ispravvesco [isprăvesc] / lat. *perficio* – ***drego*** [**dreg**] (< lat. *dirigere*, v. DLR s.v. *drege*);

caerca [cârcă] / lat. *dorsum* – ***spate*** (< lat. *spatha*, v. DLR s.v. *spate*), ***dosu*** [**dos**] (< lat. pop. *dossum*, v. DLR s.v. *dos*);

clévvetesco [clevetesc] / lat. *calumnior* – ***defaimo*** [**defaim**] (< lat. **diffamiare* (= *diffamare*), v. DA s.v. *defăima*);

lawiça [laviță] / lat. *scamnum oblongum* – ***scaunu*** [**scaun**] (< lat. *scamnum*, v. DLR s.v. *scaun*);

miedu [mied] / lat. *mulsum* – ***mursa*** [**mursă**] (< lat. *mulsa*, v. DLR s.v. *mursă*[1]);

mladeiça [mlădiță] / lat. *surculus, ramus* – ***nuvelia***, ***nuvea*** [**nuia**] (< lat. *novella*, v. DLR s.v. *nuia*);

maendru [mândru] / lat. *ambitiosus, pulcher* – ***frumosu*** [**frumos**] (< lat. *formosus*, v. DA s.v. *frumos*)[15];

norodu [norod] / lat. *populus* – ***poporu*** [**popor**] (< lat. *populus*, v. DLR s.v. *popor*);

nadușiesco [nădușesc] / lat. *suffoco* – ***neco*** [**nec**] (< lat. *necare*, v. DLR s.v. *neca*);

obiciayu [obicei] / lat. *consuetudo* – ***dedare*** (< lat. *dedere*, refăcut după vb. *da*, v. DLR s.v. *deda*);

ocára [ocară] / lat. *contumelia* – ***rusine*** [**rușine**] (< cf. lat. *roseus*, v. DLR s.v. *rușine*[1]);

odychna [odihnă] / lat. *respirium, quies* – ***repausu*** [**repaus**] (< lat. *repausum*, v. DLR s.v. *repaus*);

opresco [opresc] / lat. *retineo* – ***contenesco*** [**contenesc**] (< lat. pop. **cunctino, -are*, v. DA s.v. *conteni*);

osebesco [osebesc] / lat. *discerno* – ***desparto*** [**despart**] (< lat. *dispartire*, v. DLR s.v. *despărți*);

obidezzo [obidez] / lat. *affligo* – ***amaresco*** [**amăresc**] (< lat. **amarīre* (= *amarescere*), v. DA s.v. *amărî*);

odrasla [odraslă] / lat. *germen* – ***ramu*** [**ram**] (< lat. *ramus*, v. DLR s.v. *ram*[1]);

pavveza [pavăză] / lat. *scutum* – ***scutu*** [**scut**] (< lat. *scutum*, v. DLR s.v. *scut*);

palesco [pălesc] / lat. *aduro, ustulo* – ***ardo*** [**ard**] (< lat. *ardeo, arsī, arsum, *ardĕre*, v. DA s.v. *arde*), ***frigo*** [**frig**] (< lat. *frīgo, frixi, frictum, -gĕre*, v. DA s.v. *frige*);

poziáru [pojar] / lat. *incendium* – ***focu*** [**foc**] (< lat. *focus, -um*, v. DA s.v. *foc*);

perina [perină] / lat. *culcitra* – ***capatyu*** [**căpătâi**] (< lat. *capitaneum*, v. DA s.v. *căpătâi*);

para [pară] / lat. *flamma* – ***flácára*** [**flacără**] (< lat. **flaccula, -am*, v. DA s.v. *flacără*);

pivniță / lat. *cellarium* – ***cellerya*** [**celerie**] (< lat. *cellarium* „cămară în care se țineau cu deosebire mâncările”, v. DA s.v. *celar*);

pravvu [prav] / lat. *pulvis* – ***pulbere*** (< lat. *pulvis, -veris*, v. DLR s.v. *pulbere*);

prapadesco [prăpădesc] / lat. *disperdo* – ***pierdo*** [**pierd**] (< lat. *perdere*, v. DLR s.v. *pierde*);

pogoro [pogor] / lat. *descendo* – ***descindo*** [**deștind**] (< lat. *descendere*, v. DLR s.v. *deștinde*);

---

[15] Vezi *Tabella II*.

rodu [rod] / lat. *fructus* – ***fruptu*** [**frupt**] (< lat. *fructus, -um* (*ovis* etc.) „produs”, v. DA s.v. *frupt*), ***viptu*** [**vipt**] (< lat. *victus*, v. DLR s.v. *vipt*);

robu [rob] / lat. *servus* – ***sierbu*** [**șerb**] (< lat. *servus*, v. DLR s.v. *șerb*);

soborru [sobor] / lat. *concilium* – ***adunare*** (< lat. *adūnare* (*ad* + *unum*) , v. DA s.v. *adunare*);

stecla [steclă] / lat. *vitrum* – aliter: ***glazia*** [**gheață**] (< lat. *glacia* (= *glacies*), idem, v. DA s.v. *gheáță*);

sporesco [sporesc] / lat. *augeo* – ***adaugo*** [**adaug**] (< lat. *adaugeo, -xi, -ctum, -ĕre*, v. DA s.v. *adăuga*);

syla [silă] / lat. *vis* – ***potere*** [**putere**] (< lat. **potere*, v. DLR s.v. *putere*);

struna [strună] / lat. *chorda* – ***côrda*** [**coardă**] (< lat. *chorda, -am* „mat, strună”, v. DA s.v. *coárdă*[1]);

tyna [tină] / lat. *lutum* – proprie ***lutu*** [**lut**] (< lat. *lutum*, v. DLR s.v. *lut*[1]);

tychnêla, tychna [tihneală, tihnă] / lat. *conducibilitas, quod conducit* – ***gustul*** (< lat. *gustus, -um*, idem, v. DA s.v. *gust*[1]);

toporu [topor] / lat. *securis* – ***secure*** (< lat. *securis*, v. DLR s.v. *secure*[1]);

trudesco [trudesc] / lat. *conor, laboro* – ***lucrezz*** [**lucrez**] (< lat. *lucrare* „a câștiga, a economisi” , v. DLR s.v. *lucra*);

vreme / lat. *tempus* – ***teimpu*** [**timp**] (lat. *tempus, -oris*, v. DLR s.v. *timp*);

zamislesco [zămislesc] / lat. *concipere de mulieribus*[16] – ***incepo*** [**încep**] (< lat. *incipio, -ere*, v. DLR s.v. *începe*);

zadufu [zăduf] / lat. *aestus* – ***arsiça*** [**arșiță**] (< lat. pop. **arsīcia*, v. DA s.v. *arșiță*);

zivina [jivină] / lat. *animal* – ***vita*** [**vită**] (< lat. *vita* „viață”, v. DLR s.v. *vită*).

2.2. Cuvinte sinonime, formate în română din cuvinte moștenite din latină:

bogátu [bogat] / lat. *dives* – ***hawútu*** [**avut**] (*avea*, v. DA s.v. *avut, -ă*);

bogatiia [bogăție] / lat. *divitiae* – ***havutiia*** [**avuție**] (*avut* + *-ie*, v. DA s.v. *avuție*);

cepu [cep] / lat. *obturaculum* – ***astupusiu*** [**astupuși**] (*astupa* + *-uș*, v. DA s.v. *astupuș*);

cernêla [cerneală] / lat. *atramentum* – ***negrêla*** [**negreală**] (*negru* + *-eală*, v. DLR s.v. *negreală*);

cernesco [cernesc] / lat. *atro cloro imbuo*[17] – ***negresco*** [**negresc**] (*negru*, v. DLR s.v. *negri*);

çápu [țap] / lat. *caper* – ***capru*** (masculin de la *capră*)[18];

doica [doică] / lat. *nutrix* – ***aplecatôre*** [**aplecătoare**] (*apleca* + *(ă)toare*, v. DA s.v. *aplecător, -oare*);

dobenda [dobândă] / lat. *lucrum* – ***questigul*** [**câștigul**] (*câștiga*, v. DA s.v. *câștig*);

fala [fală] / lat. *laus* – ***lauda*** [**laudă**] (*lăuda*, v. DA/DLR s.v. *laudă*);

gaerbowu [gârbov] sau *gaerziobu* [gârjob] / lat. *incurvus, gibbosus* – ***ghiebosu*** [**ghebos**] (< *gheb* + *-os*, v. DA s.v. *ghebos, -oasă*);

grôza [groază] / lat. *horror, abominatio* – ***spayma*** [**spaimă**] (cf. *spăimânta*, v. DLR s.v. *spaimă*);

---

[16] „A concepe, referitor la femei” (trad. n.).

[17] „Îmbib cu clor negru” (trad. n.).

[18] *Capru* nu e atestat în DA/DLR, DEX, MDA2 etc.

aiêvve [aieve] / lat. *palam, aperte* – ***vederắto*** [**vederat**] (*vedera,* v. DLR s.v. *vederat*[2]);

quilavvu [chilav] / lat. *mutilus, fractus membris* – ***neputenciosu*** [**neputincios**] (*ne* + *putincios,* v. DA s.v. *neputincios, -oasă*), ***stricatu*** [**stricat**] (*strica,* v. DLR s.v. stricat[2]);

maezgă [mâzgă] / lat. *mucilago, succus* – ***mustarêça*** [**mustăreață**] (*must* + *-ăreață,* v. DLR s.v. *mustăreață*);

naravvu [năravˈ] / lat. *habitudo* – ***anveçul*** [**învățul**] (*învăța,* v. DA s.v. *învăț*);

natengu [nătâng] / lat. *ineptus* – ***nedatnicu*** [**nedatnic**] (probabil pref. *ne-* + *dat* + *-nic*)[19];

obiciayu [obicei] / lat. *consuetudo* – ***anveçul*** [**învățul**] (*învăța,* v. DA s.v. *învăț*);

poziáru [pojar] / lat. *incendium* – ***ardiementu*** [**arzământ**] (probabil *arde* + *-ământ*)[20];

poftă / lat. *desiderium, cupiditas*) – ***doreínça*** [**dorință**] (*dori* + *-ință*, v. DLR s.v. *dorință*);

prevvalesco [prăvălesc] / lat. *subverto* – ***restorno*** [**răstorn**] (*răs* + *turna,* v. DLR s.v. *răsturna*);

pestru, pistriçu [pistrițu] / lat. *discolor* – ***vergátu*** [**vărgat**] (*vargă* + *-at,* v. DLR s.v. *vărgat*);

postu [post] / lat. *jejunium* – ***ajunu*** [**ajun**] (*ajună,* v. DA s.v. *ajun*);

rezboyu [război] / lat. *bellum* – ***reutáte*** [**răutate**] (*rău* + *-ătate,* v. DLR s.v. *răutate*);

rendu [*rând*] / lat. *ordo* – ***sîru*** [**șir**] (refăcut după *șire,* pl. lui *șiră,* v. DLR s.v. *șir*);

slavvă [slavă] / lat. *gloria* – ***marire*** [**mărire**] (*mări,* v. DLR s.v. *mărire*);

squerna [scârnă] / lat. *sordes* – proprie: ***sporcacione*** [**spurcăciune**] (*spurca* + *-ăciune,* v. DLR s.v. *spurcăciune*);

sporesco [sporesc] / lat. *augeo* – ***multiesco*** [**mulțesc**] (*mult*, v. DLR s.v. *mulți*);

tayna [tainăˈ] / lat. *arcanum, misterium* – ***ascunsul*** (*ascunde*, v. DA s.v. *ascuns*[1]);

tuenga [tângă] / lat. *moeror* – ***tristacione*** [**tristăciune**] (probabil *trist* + *-ăciune*)[21];

trêzu, a [treaz, -ă] / lat. *vigil vel sobrius* – ***destieptu*** [**deștept**] (*deștepta,* v. DLR s.v. *deștept*), ***nebevvutu*** [**nebăut**] (*ne* + *băut,* v. DA s.v. *nebăut*);

tuelcuvesco, talmacesco [tâlcuiesc, tălmăcesc] / lat. *interpretor* – ***prefácu*** [**prefac**] (*pre* + *face*, după v. sl. *прѣтворити*, v. DLR s.v. *preface*);

temnyça [temniță] / lat. *carcer* – ***prinsôre*** [**prinsoare**] (*prins* + *-oare,* v. DLR s.v. *prinsoare*);

zabawa [zăbavă] / lat. *mora* – ***tardivare*** [**târziuare**] (probabil de la *târziu*)[22];

zivina [jivină] / lat. *animal* – ***vivitoriu*** [**viitoriu**] (*via*[3] + *-tor,* v. DLR s.v. *vietor*).

2.3. Cuvinte compuse și sintagme formate în română din cuvinte moștenite:

abie / lat. *vix, vix tandem* – ***numa de quato*** [**numaidecât**] (lat. *non* + *magis* + *de* + *quantus*[23]);

---

[19] *Nedatnic* nu e atestat în DA/DLR, DEX, MDA2.

[20] *Arzământ* nu e atestat în DA/DLR, DEX, MDA2 (dar *arzăminte,* v. MDA2).

[21] *Tristăciune* nu e atestat în DA/DLR, DEX, MDA2.

[22] *Târziuare* nu e atestat în DA/DLR, DEX, MDA2.

[23] *Cât* este considerat rezultatul amestecului dintre: lat. *quantus, -a, -um*, lat. *quotus, -a, -um* și lat. pop. *cata* (v. DA/DLR s.v. *cât, -ă*).

destul / lat. *satis* – ***de satio*** [**de sațiu**] (lat. *de* și lat. *saties*), ***de ajunso*** [**de ajuns**] (lat. *ad* și lat. *jungo, -nxī, -nctum, -ngĕre*);

newasta [nevastă] / lat. *nova nupta* – ***muliere teinera*** [**muiere tinără**] (lat. *mulier, -ris* și lat. *tener, -era, -erum*);

ocolu [ocol] / lat. *sepimentum¸ septum* – ***pregiuru*** [**pregiur**] (lat. *per* + *gyrus*);

pomenesco [pomenesc] / lat. *memoro* – ***aduco ameinte*** [**aduc aminte**] (< lat. *ad* + *ducere* și lat. *ad* + *mens, -tis*);

trebuvesco [trebuiesc] / lat. *indigeo* – ***hám opu*** [**am op**] (lat. *habēre* și lat. *opus* (*est*));

ziáru [jar] / lat. *prunae* – ***carbuni vivi*** [**cărbuni vii**] (lat. *carbo, -onem* și lat. *vivus, -a, -um*).

2.4. Cuvinte sinonime, împrumutate din limbi romanice și din latină:

ciuda [ciudă] / lat. *res mira* – ***miracu*** [**mirac**] (din lat. *miraculum*, v. DLR s.v. *mirac*[2]);

gollu [gol] / lat. *nudus vel vacuus* – ***vacuus*** (din lat. *vacuus, -a, um*, v. DLR s.v. *vacuu, -uă*);

lebeda [lebădă] / lat. *cygnus, olor* – ***cignu*** (din lat. *cygnus, -i*)[24];

potopu / lat. *diluvium* – ***inundare*** (după fr. (lat. *inundo, -are*, idem), v. DA s.v. *inunda*);

slovva [slovă] / lat. *littera* – ***lettera*** [**leteră**] (din lat. *littera*, fr. *lettre*, it. *lettera*, v. DA/DLR s.v. *literă*);

pofală / lat. *jactatio* – ***vanta*** [**vântă**] (cf. it. *vanto*, v. DLR s.v. *vântă*[2]);

ucenicu [ucenic] / lat. *discipulus* – ***scholariu*** [**scolariu**] (cf. lat. *scholaris*[25], v. DLR s.v. *școlar*[2], *-ă*);

sorocu [soroc] / lat. *terminus, pausa* – ***terminu*** [**termin**] (din lat. *terminus, termen*, fr. *terme*, v. DLR s.v. *termen*);

stelpu [stâlp] / lat. *columna* – ***colônna*** [**coloană**] (din fr. (< lat. *columna*), idem, v. DA s.v. *coloană*);

stecla [steclă] / lat. *vitrum* – proprie: ***vetrum*** [**vetru** = **vitru**] (din lat. *vitrum*, v. DLR s.v. *vitru*[1]);

strayu [strai][26] / lat. *vestimentum* – ***vestimentu*** [**vestiment**] (din lat. *vestimentum*, it. *vestimento*, v. DLR s.v. *vestiment*).

2.5. Importanța sinonimelor pentru inventarul de cuvinte din ansamblul tabelelor este dată și de faptul că, din cele 114 echivalente latino-romanice ale cuvintelor slave, doar 28 sunt reluate, sub diferite forme, de I. Budai-Deleanu în tabelele dedicate cuvintelor păstrate și împrumutate din latină, precum și celor pe care româna le are în comun cu alte limbi romanice:

– ***Tabella II*: *Vocabula romaenica quae a latino proveniunt et in italica aut gallica non reperiuntur* [Cuvinte românești care provin din latină și nu se găsesc în italiană sau franceză]**: ***frumos*** (*frumos, ă* / lat. *formosus, a* / it. *bello, a*); ***nec*** (*înecare* / lat. *necare, suffocare* / it. *affogare*); ***adaug*** (*adaugere* / lat. *adaugere* / it. *aggiugnere*); ***încep*** (*încep* / lat. *incipio* / it. *cominciare*);

[24] *Cignu* nu e atestat în DA/DLR, DEX, MDA2.

[25] Cf. lat. postclas. și creșt. *scholarius*.

[26] Etimologie: cf. lat. *stragulum* (v. DA/DLR s.v. *strai*[1]).

– ***Tabella III***: ***Vocabula quae Valachis cum Italis communia sunt*** **[Cuvinte pe care valahii le au în comun cu italienii]**: ***spaimă*** (*spăimântare* / lat. *terrere* / it. *spaventare* / lat. *terrere*); ***cerc*** (*cercare* / lat. *perquirere, probare* / it. *cercare* / lat. *quaerere*); ***învățul***[27] (*învățare* / lat. *assuefacere, docere* / it. *avvezzare* / lat. *assuefacere*); ***rușine*** (*rușine* / lat. *pudor* / it. *rossore* / lat. *pudor*); ***foc*** (*foc* / lat. *ignis* / it. *fuoco* / lat. *ignis*); ***vântă*** (*vântă* / lat. *iactatio* / it. *il vanto* / lat. *iactatio*);
– ***Tabella V***: ***Vocabula quae Romaeni cum Hispanis communia habent*** **[Cuvinte pe care românii le au în comun cu spaniolii]**: ***despart*** (*despărțire* / sp. *despartir* / lat. *separare, dispertiri*); ***ard***[28] (*ardere* / sp. *arder* / lat. *ardere*); ***ajun*** (*ajunare* / sp. *ayunar* / lat. *ieiunare*); ***timp*** (*timp* / sp. *tiempo* / lat. *pars anni, tempestas*);
– ***Tabella VI***: ***Vocabula ex latino derivata quae in diversa significatione a Valachis adhibentur et quae apud latinos et Italos aliter usurpantur*** **[Cuvinte derivate din latină care sunt folosite cu sens diferit de români și care sunt utilizate altfel la latini și la italieni]**: ***mirac*** (*mirare* / lat. *mirari* / it. *mirare* / lat. *spectare, contemplari*); ***viers*** (*viers* / lat. *vox ad cantandum* / it. *verso* / lat. *versus*); ***deșert*** (*deșert* / lat. *vacuus* / it. *deserto* / lat. *desertum*); ***alung*** (*alungare* / lat. *arcere, in fugam conjicere*[29] / it. *alongare* / lat. *prolongare*); ***tinără***[30] (*tinăr* / lat. *juvenis* / it. *tenero* / lat. *tener*); ***răutate*** (*rău* / lat. *malus* / it. *rio* / lat. *iniquus*"); ***vită*** (*vită* / lat. *animal* / it. *vita* / lat. *vita*);
– ***Tabella VII***: ***Vocabula quae nec apud Latinos bonae notae, nec medii aevi latinos, nec apud Italos, inveniuntur, et tamen latina sunt*** **[Cuvinte care nu se găsesc nici la latinii de bună calitate, nici la latinii din Evul Mediu, nici la italieni, și totuși sunt latine]**: ***amăgesc*** (*amăgire* / lat. *seducere* / adnotationes: quasi *amagiare, praestigiis illudere*[31]); ***căpătâi*** (*căpetui* / lat. *culcitra, pulvinatorus* / adnotationes: a *capitulo* formatum videtur[32]);
– ***Tabella XIII***: ***Vocabula latina medii aevi apud Ramaenos usitata*** **[Cuvinte latine din Evul Mediu utilizate la români]**: ***suflare*** (*suflare în corn* / lat. *flare in cornu venaticum*[33] / lat. med. *cornu sufflare* / lat. *de venatoribus*); ***cercare*** (*cercare* / lat. *perquirere* / lat. med. *encercare* / lat. *inquirere*); ***nec*** (*înecare* / lat. *submergere* / lat. med. *necare* / lat. *submergere*); ***nuia*** (*nuiauă* / lat. *virga, virgultum* / lat. med. *novella* / lat. *virga, ramus*); ***stricat*** (*stricare* / lat. *corrumpere, destruere* / lat. med. *stricare* / lat. *destruere*); ***aduc***[34] (*ducătoriu* / lat. *ductor* / lat. med. *ducator* / lat. *ductor*); ***timp*** (*timpuriu, -e* / lat. *tempestivus, -a* / lat. med. *temporius, -a* / lat. *pro citius*).

---

[27] Cu sensurile: „năravˮ și „obiceiˮ.
[28] Cu sens diferit: „pălescˮ.
[29] „A pune pe fugăˮ (trad. n.).
[30] În sintagma *muiere tinără*.
[31] „A-și bate joc prin înșelătoriiˮ (trad. n.).
[32] „Observație: pare format de la *capitulum*ˮ (trad. n.).
[33] „A sufla în cornul de vânătoareˮ (trad. n.).
[34] În sintagma: *aduc aminte*.

3. Termeni de origine latino-romanică în *Tabellae VIII*, *X*, *XI* și *XII*[35]

În mod firesc, în tabelele dedicate cuvintelor pe care româna le are în comun cu limbile neromanice, prezența unor termeni de origine latină și romanică este accidentală și se datorează unor confuzii etimologice. Clasarea acestora între cuvintele neromanice este, totodată, un contraexemplu față de bănuiala unor exagerări ale autorului, cu scopul demonstrării sub orice formă a latinității românei[36]. Însăși existența acestor tabele dovedește atitudinea nepărtinitoare a autorului în consemnarea cuvintelor de diferite origini, existente în română[37].

3.1. În ***Tabella VIII***: ***Vocabulorum quae Romaeni cum Graecis communia habent, seu potius, a Graecis in hanc linguam promanarunt*** **[A cuvintelor pe care românii le au în comun cu grecii sau, mai curând, se trag de la greci în această limbă]** etimologia greacă este indirectă, pentru că termenii respectivi sunt fie moșteniți, fie împrumutați din latină, fie au etimologie multiplă.

3.1.1. Cuvinte moștenite: ***martoru*** [**martor**] / lat. *testis* (< lat. *martyr* cf. gr. *μάρτυς, -υρος*, v. DLR s.v. *martor*); ***urgia***[38] / lat. *invidia, odium* (< lat. *orgia*, v. DLR s.v. *urgie*[1]).

3.1.2. Neologisme: ***cathedra*** [**catedră**] / lat. *cathedra* **(**din lat. *cathedra* (< gr. *καθέδρα*), v. DA s.v. *catedră*); ***choru*** [**cor**] / lat. *chorus* (din lat. *chorus* „cerc de dănțuitori, horă, cerc, adunare, ceată", v. DA s.v. *cor*); ***organu*** [**organ**] / lat. *organum* (din ngr. *ὄργανον*, it. *organo*, lat. *organum*, fr. *organe*, germ. *Organ*, rus. *орган*, v. DLR s.v. *organ*[2]).

3.2. ***Tabella X***: ***Gothica apud Romaenos reperibilia vocabula*** **[Cuvinte germane care pot fi găsite la români]**

3.2.1. Cuvinte moștenite: ***albina*** / lat. *apis* / got. *Helmbiene* / lat. *apis* (din lat. *alvina*, v. DA s.v. *albină*).

3.3. ***Tabella XI***: ***Vocabula romaenica quae cum Albanensibus conveniunt*** **[Cuvinte românești care se potrivesc cu cele albaneze]**

3.3.1. Cuvinte moștenite (autorul indică originea latină a cuvintelor în albaneză): ***corbu*** [**corb**] / alb. *corbu* / lat. *corvus* / *originis latinae* (din lat. *corvus*, idem, v. DA s.v. *corb*, *coarbă*); ***cupa*** / alb. *cupa* / lat. *cater*[39], *cupa*, *mensura* / *originis latinae* (lat. *cuppa*, v. DA s.v. *cupă*); ***stratu*** [**strat**] / alb. *stratu* / lat. *cubile*, *lectus* / *originis*

---

[35] Considerate, probabil, mai puțin importante pentru intenția lui I. Budai-Deleanu și a Școlii Ardelene, în general, de a scoate în evidență originea latină a românei și apropierea ei de celelalte limbi romanice, aceste tabele nu au fost incluse în diferitele ediții fragmentare din *Fundamenta grammatices* (vezi Budai-Deleanu, 1970, p. 92–95; Budai-Deleanu 2011, p. 569–571).

[36] În această privință, considerăm că I. Budai-Deleanu păstrează purismul latinist „moderat" al cărturarilor Școlii Ardelene: „Ei nu au respins în totalitate elementele străine pătrunse în țesătura limbii române, ci s-au pronunțat mai ales împotriva acelor termeni care, neintrând în uzul general, au rămas, adesea, neadaptați la sistemul fonetic și morfologic al limbii noastre" (Munteanu și Țâra, 1983, p. 155).

[37] Aurel Nicolescu observă că, în ce privește alcătuirea tabelelor, „se poate vedea « nepurismul » autorului care nu schițează nicio discriminare între cuvintele latine și cele de alte origini", însă „atitudinea puristă apare [...] în comentariile și discuțiile făcute pe marginea listelor" (Nicolescu, 1971, p. 74).

[38] Echivalate de I. Budai-Deleanu cu lat. *invidia*, *odium*.

[39] Probabil lat. *crater* „vas mare".

latinae (lat. *stratum*, v. DLR s.v. *strat*); ***strembu, a***[40] [***strâmb***, ***ă***] / alb. *stremene* / lat. *curvus* (lat. pop. *strambus, -a- um* (< *strabus*, *-a*, *-um*), v. DLR s.v. *strâmb*); ***detoriu*** [**detor** = **dator**] / alb. *detoress* / lat. *debitor / originis latinae* (lat. *debitorius*, *-a*, *-um* (după *da*[4]), v. DA/DLR s.v. *dator*); ***calu*** [**cal**] / alb. *caale* / lat. *equus* / *originis latinae: a caballus* (din lat. *caballus* (care, în graiul popular, a înlocuit pe *equus*), v. DA s.v. *cal*); ***faemeya*** [**femeia**] / alb. *femene* / lat. *faemina* / *originis latinae* (din lat. *familia* „familie", v. DA s.v. *femeie*); ***fraeu, frenum*** [**frâu**] / alb. *free* / lat. *habena* / *originis latinae* (din lat. *frenum*, idem, v. DA s.v. *frâu*); ***fundu*** [**fund**] / alb. *fund* / lat. *fundus* / *originis: latinae* (din lat. *fundus, -um*, idem, v. DA s.v. *fund*); ***camesia*** [**cămeșă**] / alb. *chemeșa* / lat. *indusium*[41] / *originis latinae* (din lat. *camisia*, idem, v. DA s.v. *cămașă*); ***liepure*** [**iepure**] / alb. *liepure* / lat. *lepus* / *originis latinae* (din lat. *lĕpus, -ŏrem*, idem, v. DA s.v. *iepure*); ***morte*** [**moarte**] / alb. *mortia* / lat. *mors* / *originis latinae* (lat. *mors, -tis*, v. DLR s.v. *moarte*); ***negura*** [**negură**] / alb. *negulla* / lat. *nebula* / *originis latinae* (lat. *nebula*, v. DLR s.v. *negură*); ***porumbu*** [**porumb**] / alb. *pelumb* / lat. *columba* / *a latino* palumbes (lat. *palumbus*, v. DLR s.v. *porumb*); ***plopu*** [**plop**] / alb. *plepu* / lat. *populus arbor* / *originis latinae* (lat. *populus*, v. DLR s.v. *plop*); ***raza*** [**rază**] / alb. *reze* / lat. *radius* / *originis latinae* (lat. *radia*, v. DLR s.v. *rază*); ***strega*** [**strigă**] / alb. *striga* / lat. *saga* / *originis latinae* (lat. *striga*, v. DLR s.v. *strigă*); ***scriere*** / alb. *me scriem* / lat. *scribere* / *originis latinae* (lat. *scribere*, v. DLR s.v. *scrie*); ***scutu*** [**scut**] / alb. *schiutu* / lat. *scutum* / *originis latinae* (lat. *scutum*, v. DLR s.v. *scut*); ***trei hori*** [**trei ori**] / alb. *trië herë* / lat. *ter* / *originis latinae* (lat. *tres*, v. DLR s.v. *trei*; lat. *hora*, v. DLR s.v. *oară*); ***brosca*** [**broască**] / alb. *bresca* / lat. *rana, testudo* / *originis latinae* (din lat. pop. **brosca*, idem, v. DA s.v. *broască*); ***graèu*** [**grâu**] / alb. *grune* / lat. *triticum* / *originis latinae a* grano (din lat. *granum*, idem, v. DA s.v. *grîu*); ***vertute*** [**vârtute**] / alb. *vertutia* / lat. *vis*, *virtus* / *originis latinae* (lat. *virtus, -utis*, v. DLR s.v. *vîrtute*).

3.3.2. Cuvinte moștenite (autorul indică o origine diferită sau necunoscută): ***Dracu*** [**drac**] / alb. *Dreghi* / lat. *diabolus* / *originis: graecae* (< lat. *draco* „balaur, șarpe mare", v. DA s.v. *drac*); ***çiçia*** [**țâță**] / alb. *sisa* / lat. *mamilla* / *originis: slavicae* (< lat. *titita*, v. DLR s.v. *țâță*); ***falca*** [**falcă**] / alb. *felchigna* / lat. *maxilla* / *originis: ignotae* (< lat. **falca* (din *falx, -cem*), v. DA s.v. *falcă*); ***fortuna*** [**furtună**] / alb. *fortuna* / lat. *procella* / *originis: neo graecae* (din lat. *fortuna, -am* (poate, prin mijlocire grecească), v. DA s.v. *furtună*); ***petecu***[42] [**petec**] / alb. *petech* / lat. *vestimentum* / *originis: ignotae* (cf. lat. *pittacium*, v. DLR s.v. *petic*).

3.3.3. Derivate de la cuvinte moștenite: ***Cirișieriu*** [**cirișer** = **cireșar**] / alb. *kirsuer* / lat. *iunius mensis*[43] / *originis: latinae* (derivat din *cireașă*, prin suf. nom. agent *-ar*, v. DA s.v. *cireșar*); ***paravu***[44] [**pârâu**] / alb. *perrue* / lat. *torrens* / *originis: slavicae* (cf. alb. *përrua*, rom. *râu*, v. DLR s.v. *pîrîu*).

3.3.4. Neologisme: ***famelia*** (= **familia**) / alb. *femeÿa* / lat. *faemina* / *originis: latinae* (N. după fran. (lat. *familia, -am*, idem), DA s.v. *familie*).

---

[40] Cu observația: „fors latinae, a *strembus, a, um, equus pedibus strembis*" („poate din latină, de la *strembus, a, um, cal cu picioare strâmbe*" trad. n.).

[41] „Veșmânt de pus pe deasupra".

[42] Echivalat și cu lat. *lacinia* „poalele hainei, capătul hainei, haină".

[43] „Luna iunie" (trad. n.).

[44] Considerat de origine slavă.

3.4. *Tabella XII*: *Vocabula apud Romaenos usitata et originis incertae* [**Cuvinte folosite la români și cu origine nesigură**]

3.4.1 Cuvinte moștenite: ***secere*** [**seceră**] / lat. *falx, messoria / adnotationes*: *nisi fors a lat.* secare[45] (lat. *sicilis*, v. DLR s.v. *seceră*); ***zestre*** / lat. *dos* (lat. *dextrae* „făgăduință solemnă", v. DLR s.v. *zestre*); ***codru*** / lat. *magna densa sylva* (din lat. pop. **quodrum*, v. DA s.v. *codru*); ***padure*** [**pădure**] / lat. *sylva* / *adnotationes: nisi a Gothis seu Scythis nam apud Fennos padura itidem sylvam denotare invenio*[46] (lat. *padule* (*palus, -udis* „baltă, mlaștină"), DLR s.v. *pădure*); ***socotesco*** [**socotesc**] / lat. *computo* (lat. **succutere*, v. DLR s.v. *socoti*); ***ciuma*** [**ciumă**] / lat. *pestis* (lat. *cyma* „umflătură", v. DA s.v. *ciumă*); ***boçu*** [**boț**] / lat. *libo*[47] (dintr-un tip lat. pop. **bottium* (*bottia*) răspândit în toate limbile romanice, v. DA s.v. *boț*); ***miçu*** [**miț**[48]] / lat. *villus*[49] (lat. **agnicius, -a* „de miel", v. DLR s.v. *miță*); ***gáura*** [**gaură**] / lat. *foramen* (din lat. **cavula, -am* (din *cavus, -a, -um*, cfr. lat. *caulae, -arum*), v. DA s.v. *gaură*); ***cásco*** [**casc**] / lat. *hio, -as, -are* (din lat. pop. **casco, -are*, v. DA s.v. *căsca*); ***cutezzo*** [**cutez**] / lat. *audeo* (din lat. pop. *cottizo, -are* (din grec. *κοττίζω* „a juca în zaruri"), v. DA s.v. *cuteza*).

3.4.2. Derivate de la cuvinte moștenite: ***seceratul*** / lat. *messis* (v. *secera*, DLR s.v. *secerat*[1]); ***inzestreza*** [**înzestrează**] / lat. *doto, -as* (derivat din *zestre* cu prefixul *în-*, v. DLR s.v. *înzestra*); ***zburdâtu*** [**zburdat**] / lat. *petulans*[50] (v. *zburda* probabil lat. **exburdare* (cf. lat. *burdus* „catâr"), DLR s.v. *zburda*); ***cascatúra*** [**căscătură**] / lat. *hiatus, rictus* (*căsca* + suf. *-ătură,* v. DEX 2009 s.v. *căscătură*)[51].

3.4.3. Neologisme: ***belda*** [**beldă**[52]] / lat. *pelta, armorum genus* / *adnotationes: Scythicum* (*peltă*, latinism învechit, rar, din lat. *pelta*, v. DLR s.v. *peltă*).

4. Concluzii

În cadrul scrierilor lingvistice ale lui Ion Budai-Deleanu, cele treisprezece tabele în care este repartizat lexicul românesc după criterii etimologice sau de concordanță cu diverse limbi moderne arată o viziune nouă, complexă nu numai asupra originii cuvintelor românești, ci și a varietății și dinamicii acestora. Din selecția, distribuția și echivalarea lor cu cuvinte și sensuri din latină și din alte limbi, se observă o preocupare permanentă pentru lexicul românesc ca mijloc de înțelegere a evoluției limbii în ansamblu.

În textul de față, interesul nostru s-a limitat la identificarea termenilor latino-romanici care apar, fie prin echivalare (tabelele I, XI), fie din eroare sau ezitare (tabelele VIII, X, XII), în alte tabele decât cele consacrate exclusiv relației dintre română, latină și limbile romanice.

Considerată din perspectiva sinonimiei cu termenii proveniți din slavă, *Tabella I* cuprinde un material concret și relevant, care îi permite lexicografului Ion

---

[45] „Dacă nu cumva din lat. *secare*" (trad. n.).

[46] „Dacă nu de la goți (= germani) sau sciți, dar la finezi, aflu că *padura* înseamnă, de asemenea, *pădure*" (trad. n.).

[47] Probabil *libum* „plăcintă mică (oferită, de obicei, ca ofrandă)".

[48] Probabil *miță*.

[49] Lat. *villus* „păr (al animalelor), blană".

[50] Vezi lat. *petulans, -ntis* „dezmățat, nerușinat" și *zburda* „2. (Fig., învechit) A duce o viață de petreceri, de dezmăț" (DA/DLR s.v. *zburda*).

[51] *Căscătură* lipsește din DA/DLR și din MDA2.

[52] Probabil *pelta* „scut mic".

Budai-Deleanu să constate, în prefața *Lexiconului românesc-nemțesc* (1818), că cea mai mare parte a cuvintelor slave nu sunt absolut necesare, însă contribuie la îmbogățirea limbii române (v. Budai-Deleanu, 2011, p. 710). Observarea cantitativă, semantică și etimologică a sinonimelor din acest tabel contribuie la înțelegerea modului în care româna își putea afla identitatea romanică la începutul secolului al XIX-lea, nu ca o obsesie a latinității, ci ca o constatare obiectivă, exemplificabilă și măsurabilă. Moștenite, împrumutate sau formate pe teren intern de la cuvinte păstrate din latină[53], sinonimele prezentate în tabel sunt, de fapt, premergătoare cuvintelor de origine slavă și aparțin fondului stabil, care nu a fost înlocuit de acestea și cu care au coexistat de-a lungul istoriei.

Dat fiind faptul că nu există o ediție completă a tabelelor (de regulă, lipsesc tabelele VII, VIII, IX, X, XI și XII), am identificat existența cuvintelor moștenite și împrumutate din surse latino-romanice, în manuscrisul 5200 de la Biblioteca Academiei Române. Chiar dacă acest corpus s-a format și pe baza erorilor (în general, explicabile) făcute de I. Budai-Deleanu în legătură cu etimologia respectivilor termeni, selectarea lor în lexicul fundamental dovedește, pe de o parte, importanța pe care o aveau în comunicare și, pe de altă parte, lipsa de părtinire în ceea ce privește alegerea lor de către autor. Prin această atitudine față de obiectul de studiu și prin varietatea perspectivelor asupra relației dintre lexicul românei și cele ale diverselor limbii care l-au influențat arată, și în acest caz, că I. Budai-Deleanu „[...] scrie pentru a răspunde unor imperative ale științei limbii și nu ale celei istorice” (Grecu, 1973, p. 41), putând fi considerat nu numai primul lingvist român modern, ci și un premergător al romanisticii europene.

Bibliografie

Blaise, Albert. (1975). *Lexikon latinitatis Medii Aevi*. Turnhout: Brepols.

Budai-Deleanu, I. (1812). *Fundamenta grammatices linguae Romaenicae seu ita dictae Valachicae usui tam domesticorum quam extraneorum accomodata, Leopoli*. mss. 5200, Biblioteca Academiei Române.

Budai-Deleanu, I. (1970). *Scrieri lingvistice*. Text stabilit și glosar de Mirela Teodorescu, Introducere și note de Ion Gheție. București: Editura Științifică.

Budai-Deleanu, I. (2011). *Opere. Țiganiada, Trei viteji, Scrieri lingvistice, Scrieri istorice, Traduceri*. Ediție îngrijită, cronologie, note și comentarii, glosar și repere critice de Gheorghe Chivu și Eugen Pavel, Studiu introductiv de Eugen Simion. București: Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă.

Chindriș, I. și Iacob, N. (2012). *Ioan Budai-Deleanu în mărturii antologice*. Cluj-Napoca: Editura Napoca Star.

Chindriș, I. și Iacob, N. (2013). *Secvențe iluministe*. Cluj-Napoca. Editura Napoca Star.

Chivu, Gh. (2019). Modernizarea latino-romanică a lexicului românesc. Modelul intern. în *Limbă și cultură. Studii de istorie a limbii române literare*. București: Editura Academiei Române, 196–200.

DA/DLR = ***. *Dicționarul limbii române (DA/DLR)*. Iași: Academia Română, Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”. www.dlr1.solirom.ro

[53] Gheorghe Chivu atrage atenția asupra importanței acestui procedeu de modernizare latino-romanică: „[...] componenta internă a procesului de relatinizare și de reromanizare a vocabularului românesc literar, adică fondul lexical de tip neologic creat prin derivare din rădăcini moștenite, a fost de regulă ignorată, iar elementele care o ilustrează au fost încadrate adesea, fără argumente suficiente, în diverse tipuri de calc lingvistic” (Chivu, 2019, p. 197).

Ernout, A. et Meillet, A. (1967). *Dictionnaire étymologique de la langue latine*. Paris : Klincksieck.

Gheție, I. (1966). *Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu*. București: Editura Academiei.

Grecu, V.V. (1973). *Școala Ardeleană și unitatea limbii române literare*. Timișoara: Editura Facla.

MDA2 = ***. (2010). *Micul dicționar academic.* ediția a II-a. București: Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti". www.dexonline.ro

Munteanu, Șt. și Țâra, V. D. (1983). *Istoria limbii române literare*, *Privire generală*. Ediție revizuită și adăugită. București: Editura Didactică și Pedagogică.

Nicolescu, A. (1971). *Școala Ardeleană și limba română*. București: Editura Științifică.

***. (2018). *Școala Ardeleană*. II *Scrieri lingvistice*, *Scrieri literare*. Antologie de texte alcătuită și coordonată de Eugen Pavel. București: Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă.